

УДК 351.82:338.439.52:339.542](477+4)

Н. Белічкова

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Проаналізовано нормативні положення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що стосуються торгівлі сільськогосподарською продукцією, у контексті їхнього впливу на конкурентоспроможність агропромислового комплексу України. Виявлено переваги і можливі ризики від застосування відповідних положень цієї угоди для розвитку конкурентоспроможності галузі та запропоновано заходи державної політики для стимулювання диверсифікації експорту сільськогосподарської продукції України в умовах дії зазначеної угоди.

Ключові слова: експорт сільськогосподарської продукції, диверсифікація експорту, угода про асоціацію, конкурентоспроможність галузі, харчова промисловість, інструменти державної підтримки.

Економічна частина Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – Угода) передбачає низку механізмів розвитку торговельно-економічних відносин між Сторонами Угоди, зокрема в аграрному секторі, а також зобов’язань України щодо приведення національного законодавства та системи технічного регулювання у відповідність до європейських стандартів. Тобто Угода передбачає положення, що регулюють конкурентоспроможність аграрного сектору України. Відтак, запровадження економічної складової Угоди матиме вплив також на показники зовнішньоторговельного обігу сільськогосподарської продукції з третіми країнами та рівень конкурентоспроможності сільського господарства і харчової промисловості в Україні.

Зазначеним обумовлюється необхідність вивчення потенційних можливостей та ризиків для аграрного сектору України, пов’язаних із виконанням Угоди, а також вироблення рекомендацій для формування і реалізації державної політики щодо аграрного сектора з урахуванням Угоди.

Положення економічної частини Угоди аналізуються, зокрема, у працях М. Хейлієра, В. П’ятницького, О. Бетлій, М. Риженкова, К. Кравчук, В. Кравчук, П. Гайдуцького, Т. Осташко, І. Романюк, В. Олефір та інших [1 – 4].

Зазначені роботи присвячено впливу Угоди на економіку і зовнішньоторговельний баланс України загалом, а також аналізу змісту прав і зобов’язань Сторін, визначених конкретними статтями документа. В окремих працях [5] наведено результати аналізу впливу положень Угоди на окремі сектори економіки України. Водночас, беручи до уваги зростаюче значення продукції аграрного сектора у загальному зовнішньоторговельному обігу України, на нашу думку, можна відзначити необхідність у спеціалізованих роботах, присвячених аналізу впливу Угоди на аграрний сектор країни, які також передбачатимуть рекомендації щодо механізмів державного регулювання конкурентоспроможності агропромислового комплексу в Україні в умовах дії Угоди.

Метою статті є аналіз положень Угоди, що стосуються аграрного сектора економіки, у контексті економічних інтересів договірних сторін та вироблення

рекомендацій із формування і реалізації торговельної політики України в частині сільськогосподарської продукції.

Після підписання Угоди експорт сільськогосподарської продукції з України збільшився як до ЄС, так і до країн Азії та Африки, та істотно зменшився до країн СНД. За вісім місяців 2015 р. ЄС із часткою 25,3% зберігає другу позицію у регіональній структурі експорту сільськогосподарської продукції (після країн Азії із часткою у 46,6%). (За підсумками 2013 р. частка ЄС у регіональній структурі експорту продукції АПК становила 27,4%, частка країн Азії – 34,3%).

Щодо імпорту, то частка ЄС у регіональній структурі імпорту Україною сільськогосподарської продукції є найбільшою – 43,2% (1707,9 млн дол. США) за січень – серпень 2014 р. (за підсумками 2013 р. така частка становила 39%).

Загалом за сім місяців 2014 р. зовнішньоторговельний обіг між Україною та країнами ЄС збільшився на 2,7% (або на 124 млн дол. США) і становив 4693,8 млн дол. США. Позитивне сальдо зросло на 91,6% і становило 1278 млн дол. США. За той самий період зовнішньоторговельний обіг між Україною та країнами Азії збільшився на 4,6% (на 169,5 млн дол. США) і становив 3830,1 млн дол. США (збільшення сальдо на 25,6% проти аналогічного періоду 2013 р.). Зовнішньоторговельний обіг між Україною та країнами Африки також зріс на 27,5% (на 326,4 млн дол. США) і склав 1514,1 млн дол. США (збільшення сальдо на 60,8% проти аналогічного періоду 2013 р.).

Характеризуючи з точки зору економічних інтересів Сторін положення Угоди, які стосуються торгівлі сільськогосподарською продукцією, виходитимемо з того, що *Україна має порівняльні переваги* у виробництві низки продуктів сільського господарства і харчової промисловості (зокрема низки зернових, олій та насіння олійних культур). Україна зацікавлена у максимальній диверсифікації агропродовольчого експорту з високою доданою вартістю при мінімальних витратах.

Натомість у структурі експорту сільськогосподарської продукції з України до ЄС (а також до країн Азії та Африки) спостерігається стійка тенденція переважання частки сировинних товарів і напівфабрикатів (зернові злаки, насіння олійних культур, олія, залишки і відходи харчової промисловості) та низький рівень диверсифікації. За підсумками 2013 р. у структурі агропродовольчого експорту з України до ЄС частка сировинних товарів становила 49,5%, частка напівфабрикатів – 44,1%, готової продукції – 6,3% [6]. За 2014 р. частка України в імпорті агропродовольчої продукції ЄС дорівнювала 4% (3 956 млн євро), що відповідає восьмій позиції у рейтингу імпортерів агропродовольчої продукції до ЄС за вказаний період [7]. Необхідно відзначити, що готова харчова продукція переважає в експорті України до країн СНД.

За 2014 р. та вісім місяців 2015 р. спостерігається аналогічна тенденція. Так, за січень – серпень 2015 р. найвагомими чинниками позитивного сальдо сільськогосподарської продукції залишаються обсяги експорту зернових культур – 40,2%, олій – 22,8% та насіння олійних культур – 9%.

Поставки готової агропродовольчої продукції з України до ЄС достатньо диверсифіковані, проте здійснюються у незначних обсягах. У 2013 р. Україна експортувала до ЄС 1% від загального обсягу імпортованих поставок ЄС фруктів (свіжих та сушених); 0,8% – яєць та меду; 0,8% – соків фруктових; 0,6% – овочів (свіжих та морожених); 0,5% – хлібобулочних, макаронних виробів, продуктів дитячого харчування тощо; 0,3% – шоколаду, кондитерських виробів, морозива; 0,3% – алкогольних напоїв; 0,1% – пива; 0,1% – вод та безалкогольних напоїв тощо [8].

Проте дія автономного преференційного режиму сприяє збільшенню поставок до ЄС конкурентоспроможної продукції харчової промисловості з України в межах виділених квот.

Висока частка сировинних товарів та напівфабрикатів в експорті сільськогосподарської продукції з України контрастує з товарною структурою агропродовольчого експорту до ЄС інших країн, зокрема Нової Зеландії, у якій абсолютно переважають готові харчові продукти і незначна частка належить напівфабрикатам та ще менша – сировинним товарам [9]. Значно вищі, порівняно з Україною, частки готової продукції у агропродовольчому експорті до ЄС в Індії, США, ПАР, Туреччини, Китаю та Гонг-Конгу, країн Центральної Америки, Меркосур та АСЕАН, Австралії [10].

Своєю чергою, стосовно аграрного сектора ЄС як *Сторону Угоди характеризують такі особливості:*

По-перше, провідні позиції ЄС у світовій торгівлі сільськогосподарською продукцією значною мірою обумовлені особливими умовами розвитку аграрного сектора, створеними в результаті запровадження спільної аграрної політики [11].

Результати досліджень вказують на зростання спеціалізації ЄС у торгівлі послугами при збереженні порівняльних переваг щодо торгівлі високотехнологічними товарами та товарами преміум-класу [12]. Найбільші порівняльні переваги ЄС виявлено у машинобудуванні, виробництві транспортного обладнання та хімічній промисловості. Щодо сільського господарства, мисливства, лісового господарства та рибальства ЄС виявлено від'ємний показник порівняльних переваг у 2000 – 2010 рр. ЄС має відносно незначні порівняльні переваги у виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів [13].

По-друге, в сучасних умовах аграрний сектор ЄС виконує, насамперед, соціальну та екологічну функції, залишаючись також невеликим, але вагомим сектором для економіки.

За підсумками 2014 р. частка торгівлі сільськогосподарською продукцією у загальній вартості експорту ЄС становила 7,2% (121 904 млн євро). Сальдо торгівлі сільськогосподарською продукцією ЄС за 2014 р. позитивне (18 001 млн євро) [14].

По-третє, ЄС у 2014 – 2020 рр. здійснює реформування спільної аграрної політики, одним із наслідків якого повинно стати підвищення ефективності аграрного сектора. Довгостроковими цілями реформованої спільної аграрної політики ЄС проголошено конкурентоспроможне виробництво продовольства, раціональне використання природних ресурсів в умовах кліматичних змін, а також збалансований розвиток територій [15].

На нашу думку, економічними передумовами реформи спільної аграрної політики ЄС є спеціалізація на виробництві високотехнологічних промислових товарів, а також товарів вищої цінової категорії, з огляду на найбільші порівняльні переваги, якими володіє ЄС. Натомість у політиці ЄС щодо подальшого розвитку аграрного сектора визначальними стають як економічні фактори, так екологічні (ефективне використання природних ресурсів, якість ґрунтів та вод, загрози стану навколишнього природного середовища та збереженню біорізноманіття) і територіальні (зменшення чисельності сільського населення, переміщення бізнесу).

Передбачається, що реформування спільної аграрної політики призведе до підвищення ефективності аграрного сектора ЄС через перехід від прямих платежів для підтримки виробництва певних продуктів до платежів для підтримки виробника з метою

стимулювання фермерів до прийняття рішень щодо виробництва продукції відповідно до ситуації на ринку; припинення застосування певних інструментів підтримки виробництва окремих видів продукції або їх модернізацію (відміна квот на виробництво деяких видів продукції, подальше скорочення експортних субсидій). Одночасно буде розширено застосування інструментів політики, спрямованих на захист довкілля.

Ключовим інструментом захисту внутрішнього ринку ЄС повинні стати нетарифні обмеження (вимоги до безпечності та якості продуктів, екологічні нормативи), маркетинг місцевих товарів і товаровиробників, виховання споживачів щодо культури споживання винятково якісної та здорової продукції [16].

По-четверте, аграрний експорт ЄС диверсифікований, із переважанням готової сільськогосподарської продукції з високою доданою вартістю, на яку припадає приблизно 60% від загального експорту сільськогосподарської продукції. Близько 70% обсягу сільськогосподарської продукції ЄС реалізується переробним підприємствам [17].

По-п'яте, імпорт сільськогосподарських товарів до ЄС широко диверсифікований, як за товарами, так і за країнами-постачальниками, та переважно надходить із країн, що розвиваються. За підсумками 2013 р. 52% імпорту становили готові вироби, 28% – напівфабрикати, 19% – сировинні товари.

Унаслідок послідовної політики ЄС з надання сприятливих торговельних умов країнам, що розвиваються, з них походить понад 70% імпорту сільськогосподарської продукції ЄС. Для інших розвинутих економік – найбільших імпортерів продукції аграрного сектора (США, Японія, Канада, Австралія, Нова Зеландія) частка в імпорті країн, що розвиваються, в середньому становить 43% [18].

Таким чином, ЄС зацікавлений в імпорті певних сировинних сільськогосподарських товарів і напівфабрикатів належної якості для переробки та на потреби тваринництва, а також високоякісних готових харчових продуктів, які можуть зацікавити споживача відповідно до його смаків і вподобань (бажано продуктів здорового харчування, виробництво яких є традиційним саме для території країни-імпортера), у обсягах, які не становлять загрози внутрішньому виробництву ЄС.

Якщо розглядати Угоду як один із інструментів регулювання конкурентоспроможності аграрного сектора України, необхідно враховувати, що в частині сільськогосподарської продукції Україна має схожі інтереси з ЄС (може розглядатись як його конкурент), коли йдеться про розвиток виробництва продукції з вищою доданою вартістю. Основними відмінностями України від ЄС як Сторони в Угоді, які визначають її економічні інтереси, є:

- наявність *порівняльних переваг* для експорту сільськогосподарської продукції завдяки кращому забезпеченню природними ресурсами для сільськогосподарського виробництва;

- більше значення аграрного сектора для економіки і торговельного балансу. Зазначена відмінність частково впливає з першої та обумовлює пріоритет *економічної ефективності* при формуванні та реалізації державної політики щодо аграрного сектора, на відміну від ЄС, де визначальними є соціальний та екологічний чинники;

- нижчий рівень соціально-економічного розвитку, що негативно впливає на інвестиційні можливості та зумовлює необхідність застосування *компенсаторних механізмів* для адаптації України до режиму зони вільної торгівлі (відтермінування виконання Україною окремих зобов'язань за Угодою в частині надання доступу до ринку, надання країні технічної та фінансової допомоги тощо).

Вищезазначені відмінності в економічному потенціалі та рівні соціально-економічного розвитку Сторін Угоди, на нашу думку, свідчать про недоречність дублювання Україною механізмів державного регулювання аграрного сектора, що застосовуються у ЄС, оскільки економічна ефективність, а отже, і забезпечення можливостей для розвитку *великих виробників-експортерів*, для України мають більше значення, ніж у ЄС.

Окрім того, якщо ЄС спеціалізується на експорті харчових продуктів вищого та середнього цінового сегмента, переважно із застосуванням захищених географічних зазначень (як-то: сири, алкогольні напої, м'ясні продукти тощо), Україна могла би зміцнити свої позиції на ринках готових харчових продуктів у *нижчому та середньому* цінових сегментах.

Економічні інтереси Сторін втілено в положеннях Угоди. У частині двосторонньої торгівлі сільськогосподарською продукцією Угода передбачає такі регуляторні механізми*:

1. Двостороннє зменшення або скасування ввізних мит на переважну частину сільськогосподарської продукції. Відповідно до Угоди ввізні мита у сільському господарстві, мисливстві, лісовому господарстві буде зменшено Україною з 6,1% до 0,7%; ЄС – з 12,7% до 0,3%. У виробництві харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів ввізні мита буде зменшено Україною з 10,8% до 1,5%; ЄС – з 0,4% до 0,0%** [19]. Водночас можливості отримання економічних переваг від зниження ввізних мит також прямо пов'язані з наявністю нетарифних обмежень взаємної торгівлі [20].

Скасування ввізних мит для аграрного сектора України означає посилення конкуренції на внутрішньому ринку. Як зазначено вище, у регіональній структурі імпорту в Україну сільськогосподарської продукції частка ЄС на сьогодні є найбільшою (за підсумками 2013 р. – 39%, за січень – липень 2014 р. – 43,2%).

Імпорт в Україну агропродовольчої продукції з ЄС характеризується переважанням готової продукції і забезпеченням диверсифікації товарної структури. За підсумками 2013 р. в імпорті сільськогосподарської продукції з ЄС в Україну частка готової продукції становила 63,1%, напівфабрикатів – 21,7%, сировинних товарів – 14,4% [21].

Водночас на сьогодні задоволення потреб населення України у продовольстві здійснюється переважно за рахунок продукції вітчизняного виробництва. Вагомим чинником, який впливає на обсяги імпорту в Україну готової агропродукції з ЄС, є динаміка зростання рівня доходів населення. У 2014 р. експортовано в Україну 1% загального обсягу експортних поставок ЄС сільськогосподарської продукції [22].

Україна значно знизила тарифний захист для товарів харчової промисловості при вступі до СОТ у 2008 р. При цьому практично не було застосовано заходів державної політики, які б стимулювали модернізацію потужностей підприємств харчової промисловості. Ступінь зношеності основних засобів у харчовій промисловості зріс із 44,9% у 2008 р. до 47,2% у 2012 р. [23]. За окремими підгалуззями харчової промисловості ступінь зносу значно перевищував середній рівень. Так, у виробництві продуктів

* Окрім того, доцільно також враховувати вплив наслідків реалізації договірних положень загальноекономічного спрямування, як-то: у сферах оподаткування, конкуренції, скасування обмежень на рух капіталу тощо.

**Оцінка зміни адвалорних ставок ввізних мит України та ЄС, середнє арифметичне, без урахування тарифних квот та специфічних ставок ввізного мита.

дитячого харчування зношеність основних виробничих фондів на більшості підприємств на початок 2013 р. досягала 80%. У виробництві рибної продукції морально застарілими, енерго- та матеріаловитратними є понад 50% переробних підприємств [24]. Згадане, на нашу думку, було одним із чинників закріплення здебільшого сировинного та низькодиверсифікованого спрямування агропродовольчого експорту України.

Подальше зниження тарифного захисту для вітчизняних підприємств харчової промисловості, насамперед для малих та середніх, на нашу думку, потребує формування та реалізації державної політики, спрямованої на сприяння доступу підприємств галузі до фінансування інноваційних проектів (довгострокове фінансування).

2. Встановлення Сторонами нульових тарифних квот для товарів, які визначено як чутливі до імпорту для виробників Сторін, з можливістю їх подальшого збільшення щодо визначених категорій продукції Україна передбачила тарифні квоти для м'яса свинини, м'яса птиці та напівфабрикатів із м'яса птиці і цукру; ЄС – для 36 товарних позицій (переважно продукція сільського господарства і харчової промисловості).

Значна частина товарів, які підлягають квотуванню ЄС, є ключовими позиціями українського агропродовольчого експорту (пшениця, кукурудза) чи належать до продукції кінцевого споживання та продукції з високою часткою доданої вартості (яловичина, свинина, баранина, м'ясо птиці та напівфабрикати з м'яса птиці, молоко, сухе молоко, вершкове масло, оброблена продукція з масла та молочних вершків, продукція з обробленого молока, виноградний та яблучний соки, цукор та оброблена продукція з цукру, харчові продукти тощо).

Обсяги встановлених ЄС квот є незначними порівняно із загальними обсягами виробництва та експорту з України відповідних видів товарів, а також із об'ємом відповідних ринків ЄС. Для більшості видів продукції квоти становлять менше, ніж 6% від об'єму ринку ЄС за відповідними видами продукції (зерно, м'ясо тощо) [25].

Водночас Угода не передбачає квотування імпорту з України олії, насіння олійних культур та побічної продукції олієжирового комплексу (макуха та шроті насіння олійних культур).

У випадках відмови від тарифних бар'єрів діють такі механізми регулювання обсягів експорту з України до ЄС, як квотування, режими технічного регулювання, конкурентний бар'єр. За оцінками експертів, неузгодженості в питаннях технічного регулювання прирівнюються до додаткових 10 – 15% митного тарифу [26].

На нашу думку, лібералізація тарифних обмежень доступу до ринку ЄС в рамках Угоди одночасно із встановленням імпорتنих квот та збереженням нетарифних обмежень на значну кількість видів готових харчових продуктів може бути чинником, який і надалі сприятиме закріпленню низькодиверсифікованого та переважно сировинного спрямування агропродовольчого експорту України, оскільки стимулюватиме збільшення обсягів виробництва продукції, яка на сьогодні формує позитивне сальдо.

3. Встановлення зобов'язань для України щодо наближення національного законодавства у сфері санітарних та фітосанітарних заходів до законодавства ЄС; зближення технічного регулювання, стандартів та оцінки відповідності. У сфері сільського господарства Угодою закріплено зобов'язання України щодо гармонізації з нормами ЄС 44 нормативно-правових актів [27]. Угода передбачає поступове запровадження Україною зводу Європейських стандартів (EN) як національних стандартів, зокрема гармонізованих європейських стандартів; скасування одночасно з таким впровадженням конфліктних національних стандартів, зокрема застосування міждержавних стандартів (ГОСТ), розроблених до 1992 р. [28].

Зазначене, на нашу думку, є найбільшою вигодою для аграрного сектора України від підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, оскільки запровадження європейських стандартів та практик сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української сільськогосподарської продукції у торгівлі з третіми країнами та поліпшенню інвестиційного клімату.

Для компаній України регуляторне наближення означає також витрати на приведення продукції у відповідність до європейських стандартів. Окрім того, специфікою України є те, що майже половина сільськогосподарської продукції (а для сирого молока – понад 80%) виробляється у *господарствах населення*, які не спроможні забезпечити відповідність своєї продукції вимогам ЄС. Як один із варіантів вирішення проблеми, у літературі пропонується створення кооперативів, що потребує часу та інвестицій [29].

4. Визнання та охорона географічних зазначень, які походять із територій Сторін, що на сьогодні відображає інтереси насамперед ЄС. Застосування положень Угоди стосовно переходу на нові найменування у випадках використання географічних зазначень ЄС, які безпосередньо збігаються з назвами продуктів або напоїв, що традиційно виробляються в Україні і є важливою складовою товарного асортименту національної промисловості, матиме вплив на виноробну галузь України. Йдеться про перехід на нові найменування більш, ніж половини виноробної продукції України, що пов'язане зі значними фінансовими втратами для виробників [30]. З огляду на зазначене, Угода передбачає десятирічний перехідний період для України.

5. Двостороння відмова від запровадження та збереження в силі експортних мит. Стосовно України Угодою передбачено поступове (протягом 10 років) скасування існуючих експортних мит для визначених товарів (насіння деяких видів олійних культур (льон, соняшник, ріпак), жива худоба та шкіряна сировина) із можливістю застосування Україною захисних заходів у формі додаткового збору щодо частини з таких товарів (шкіряна сировина (товари у формі необробленої сировини); насіння соняшника, цілого або подрібненого) протягом п'ятнадцятирічного перехідного періоду.

Захисні заходи можуть бути застосовані Україною, якщо протягом будь-якого одного року після набрання Угодою чинності сумарний обсяг експорту з України до ЄС за кожним визначеним кодом УКТЗЕД перевищуватиме граничний обсяг, визначений у додатках до Угоди [31]. Для насіння соняшнику такий обсяг визначено на рівні 100 тис. т. Водночас протягом 2010 – 2012 рр. середньорічний експорт такого насіння до ЄС становив трохи менше 90 тис. т і лише в 2011 р. перевищив визначений ліміт [32].

Передбачене Угодою поетапне скасування Україною експортного мита на насіння соняшника призведе до підвищення внутрішньої ціни на нього [33] та матиме несприятливий вплив на обсяги внутрішнього виробництва олії, яке є експортоорієнтованим. Так, частка експорту у балансі олії у 2011 р. становила – 80,8%; у 2012 р. – 85,6%. У 2011 р. з України експортовано жирів та олій рослинних на суму 3396,4 млн дол. США (сальдо торговельного балансу 2927,7 млн дол. США); за 9 місяців 2012 р. експортовано вказаної продукції на суму 3010,1 млн дол. США (сальдо торговельного балансу – 2730,6 млн дол. США) [34]. Частка олії соняшникової у позитивному сальдо торгівлі сільськогосподарською продукцією за 2013 р. становить 19,8%.

6. Двостороння відмова від експортних субсидій щодо сільськогосподарських товарів, призначених для продажу на території іншої Сторони. Україна не використовує експортні субсидії. З боку ЄС субсидування експорту сільськогосподарської продукції в

останні роки зменшено з 11% загального обсягу витрат на підтримку аграрного сектора ЄС у 2000 році до менш ніж 0,5% у 2010 р. Водночас необхідно враховувати очікуване підвищення ефективності аграрного сектору ЄС через реформування спільної аграрної політики, про яке йшлося вище.

Положення Угоди не забороняють Сторонам субсидувати експорт до третіх країн, хоча експортні субсидії не відповідають правилам СОТ.

7. Угода також передбачає поступове зближення політик та законодавства Сторін у галузі сільського господарства та розвитку сільських територій, зокрема шляхом поступового наближення з відповідним правом та регуляторними стандартами ЄС згідно з переліком, наведеним у додатку до Угоди [35].

8. Особливий акцент на поліпшення бізнес-середовища для малих та середніх підприємств у двосторонньому співробітництві з питань промислової політики та підприємництва [36]

Зазначена норма Угоди поширюється також на підприємства аграрного бізнесу, що вимагає відображення в аграрній політиці України.

Таким чином, у положеннях Угоди, що стосуються умов торгівлі сільськогосподарською продукцією, послідовно відображена політика ЄС, спрямована на захист власного виробника та застосування захисних регуляторних механізмів у разі, якщо обсяги імпорту відповідного товару починають зростати настільки, щоб створити загрозу внутрішньому виробництву. Поліпшення умов доступу до ринків, а також імпорт сировини та напівфабрикатів також відповідають інтересам ЄС.

Угода *частково* усуває *асиметричність* умов торгівлі між ЄС та Україною, яка посилилася після вступу України до СОТ, зберігаючи асиметрію у зобов'язаннях Сторін щодо імпортних тарифів і тарифних квот (щодо м'яса та їстівних субпродуктів, молока та молочної продукції, зернових, деяких видів овочів та фруктів, свіжих або охолоджених) [37].

Як зазначено вище, лібералізація доступу до ринку ЄС у рамках Угоди одночасно із встановленням імпортних квот на значну кількість видів готових харчових продуктів, на нашу думку, може сприяти подальшому закріпленню низькодиверсифікованого та переважно сировинного агропродовольчого експорту України завдяки стимулюванню збільшення обсягів виробництва тих видів продукції, які уже формують позитивне сальдо.

Водночас, унаслідок запровадження ЄС тарифних квот для України, можна прогнозувати надходження інвестицій у харчову промисловість і подальшу диверсифікацію агропродовольчого експорту України.

З метою подолання тенденції переважання низькодиверсифікованого, сировинного експорту сільськогосподарської продукції, лібералізація торговельних відносин із ЄС з боку України, на нашу думку, повинна супроводжуватися заходами державного регулювання, спрямованими на розвиток конкурентоспроможності харчової промисловості та підвищення ефективності аграрного сектора. При цьому такі стимулюючі заходи щодо харчової промисловості, на нашу думку, повинні бути *диференційованими* (вибірковими), оскільки надання виробникам доступу до преференцій без визначення спеціалізованих критеріїв стимулює подальше збільшення обсягів виробництва, насамперед експортоорієнтованих сировинних галузей, продукція яких формує позитивне сальдо.

Аналіз впливу регулятивних механізмів Угоди на конкурентоспроможність аграрного сектора України дає можливість оцінити загальну спрямованість та здатність

механізмів державного регулювання аграрного сектора України забезпечити розвиток його конкурентоспроможності.

На нашу думку, у сфері державної аграрної політики України на сьогодні можна констатувати наявність системи механізмів, здебільшого спрямованих на стимулювання збільшення обсягів виробництва основних видів сільськогосподарських культур та основних видів продукції тваринництва з метою отримання доходу, зокрема валютної виручки, у *короткостроковій* перспективі (податкові пільги; товарні інтервенції; фінансування за бюджетними програмами), що в підсумку є фактором кон'юнктурного екстенсивного розвитку сільського господарства з переважанням декількох культур у рослинництві і концентрацією значних площ орендованих земель та не стимулює розширене відтворення засобів виробництва у переробній галузі.

Означений вище ефект державної політики з розвитку сільського господарства (зростання обсягів сільськогосподарського виробництва здебільшого за рахунок декількох видів сировинних товарів), на нашу думку, може бути зумовлений *недиференційованим за видами продукції (часткою доданої вартості)* підходом до стимулювання обсягів сільськогосподарського виробництва, коли у поточній кон'юктурі ринку за тих самих державних преференцій виробник приймає рішення, виходячи з вищої рентабельності, менших строків обороту капіталу та менших витрат на одиницю продукції. (Або заходи державного регулювання специфічного, диференційованого спрямування є недостатньо дієвими.)

Очевидно, що загальностимулюючі заходи державної політики повинні бути доповнені механізмами, орієнтованими на підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора, що є *середньо- та довгостроковими* цілями, які можуть бути реалізовані через включення у механізм державного регулювання аграрного сектора інструментів *інноваційно-інвестиційного призначення*, спрямованих на підвищення доданої вартості кінцевої продукції та диверсифікацію експорту. Як зазначалося вище, тоді як ЄС спеціалізується на експорті харчових продуктів вищого та середнього цінового сегмента переважно із застосуванням захищених географічних зазначень, Україна, на нашу думку, могла би обрати як стратегію освоєння та укріплення позицій на ринках готових харчових продуктів у *нижчому та середньому* цінових сегментах.

Вирішення зазначених завдань, на нашу думку, пов'язане з пошуком шляхів забезпечення доступного довгострокового кредитування інноваційних проектів у харчовій промисловості з урахуванням міжнародних зобов'язань України щодо заборони експортних субсидій. Поширеною світовою практикою є діяльність експортно-кредитних агентств, до основних напрямів діяльності яких звичайно належать кредитування зовнішньоторговельних операцій, надання державних гарантій за експортними кредитами, страхування експортних кредитів та угод від політичних та інших видів ризиків, здійснення організаційної та інформаційно-аналітичної підтримки.

Положення Угоди надають Україні можливість отримати низку переваг для розвитку аграрного сектора. Найбільшими вигодами, які може з часом отримати аграрний сектор України від запровадження економічної складової Угоди, на нашу думку, є вигоди інституційного спрямування, тобто підвищення конкурентоспроможності аграрного сектора України у торгівлі з *третьми* країнами унаслідок поступового запровадження практик та стандартів ЄС. Це пов'язано з тим, що економічні та соціальні інтереси ЄС у сфері сільськогосподарського виробництва створюють об'єктивні передумови для зростання експорту з України до ЄС переважно обмеженого набору

сировинних товарів і напівфабрикатів, що відображає часткова асиметричність умов торгівлі сільськогосподарською продукцією, визначена Угодою.

Одночасно у короткостроковій перспективі Угода, на нашу думку, може сприяти збільшенню обсягів виробництва в Україні тих декількох видів сільськогосподарської продукції, що на сьогодні переважно формують позитивне сальдо, але мають низьку додану вартість. У такий спосіб може і надалі закріплюватися переважно сировинний та низькодиверсифікований тип агропродовольчого експорту країни, яким він є на сьогодні. Це потребує додаткового запровадження Україною компенсаторних механізмів державного регулювання, спрямованих на стимулювання виробництва готової продукції та диверсифікацію експорту. Вважаємо, що для розширення асортименту готової продукції і товарної диверсифікації експорту зазначені компенсаторні механізми державного регулювання повинні працювати на основі *диференціації за видом продукту (часткою доданої вартості)*.

Вирішення завдань диверсифікації експорту пов'язане із пошуком шляхів забезпечення доступного довгострокового кредитування інноваційних проектів у харчовій промисловості, одним із яких можна розглядати утворення спеціалізованого експортно-кредитного агентства.

Література

1. Гайдуцький П. Україна-ЄС: проблеми інтеграції / П. Гайдуцький // Дзеркало тижня [Електронний ресурс]. — 2013. — 7 черв. — Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/international/ukraina-es-problemy-integracii-.html>.

2. Хейліер М. Торговля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю. Роз'яснення переваг поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю (ЗВТ+) між Україною та ЄС [Електронний ресурс] / М. Хейліер, В. П'ятницький. — 2013. — Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/MixedList?tag=UgodaProAsotsiatsiiuMizhUkrainoiuTaYevropeiskimSoiuzom>.

3. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління [Електронний ресурс] / О. Бетлій, М. Риженков, К. Кравчук [та ін.]; за ред. І. Бураковського та В. Мовчан. — Режим доступу : http://www.irf.ua/knowledgebase/publications/ekonomichna_skladova_ugodi_pro_asotsiatsiyu_mizh_ukrainoyu_ta_es_naslidki_dlya_biznesu_naselennya_ta_derzhavnogo_upravlinnya/.

4. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України [Текст] : наук. доп. / за ред. акад. НАН України В. М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т. О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Шинкарук Л. В. ; НАН України ; ДУ "Ін-т екон. та прогнозів НАН України". — К. : [б. в.], 2014. — С. 22.

5. Там само. — С. 22.

6. EU-28 Agricultural Trade with: Ukraine [Electronic resource] / European Commission. — Access mode : http://ec.europa.eu/agriculture/trade-analysis/statistics/outside-eu/ukraine-factsheet_en.pdf.

7. Ibid.

8. Ibid.

9. International aspects of agricultural policy. Background Document for the Advisory Group on International Aspects of Agriculture [Electronic resource] / European Commission. Directorate-general for agriculture and rural development. — 2012. — 30 January (updated

- 1 June 2012). — Access mode : http://ec.europa.eu/agriculture/trade-analysis/international-aspects-of-agricultural-policy_en.pdf.
10. Ibid. — С. 40—56.
11. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України [Текст]. — К. : НІСД, 2011. — С. 4.
12. EU External Competitiveness: recent developments [Electronic resource] : Final report for European Commission, Directorate-General for Trade (Paris, 04th of November 2013). — Access mode : http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2014/march/tradoc_152235.pdf.
13. Ibid.
14. EU-28 Agrifood Trade with: World (Extra-EU) [Electronic resource] / European Commission. — Access mode : http://ec.europa.eu/agriculture/trade-analysis/statistics/index_en.htm/extra-eu28_en.pdf.
15. Overview of CAP Reform 2014 – 2020. Agricultural Policy Perspectives Brief. [Electronic resource] / European Commission. — 2013. — December. — № 5. — Access mode : http://ec.europa.eu/agriculture/policy-perspectives/policy-briefs/05_en.pdf.
16. Спільна аграрна політика Європейського Союзу: можливості та виклики для України... — С. 18.
17. International aspects of agricultural policy...
18. International aspects of agricultural policy...
19. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління...
20. Там само.
21. EU-28 Agricultural Trade with: Ukraine...
22. Ibid.
23. Шевченко А. В. Щодо розвитку інвестиційних процесів у харчовій промисловості України [Електронний ресурс] : аналіт. зап. / А. В. Шевченко ; Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1539/>.
24. Концептуальні засади галузевої паспортизації харчової індустрії України [Текст] / [М. П. Сичевський, О. І. Куць, О. В. Коваленко та ін.] / Національна академія аграрних наук України, Інститут продовольчих ресурсів. — К. : ННЦ "ІАЕ", 2013. — С. 55; 198.
25. Гайдучий П. Україна-ЄС: проблеми інтеграції...
26. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України... — С. 39.
27. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління...
28. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?art_id=248387631&cat_id=223223535.
29. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління...
30. Там само.
31. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС...
32. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України... — С. 18.

33. Економічна складова Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: наслідки для бізнесу, населення та державного управління...
34. Концептуальні засади галузевої паспортизації харчової індустрії України... — С. 160.
35. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС...
36. Там само.
37. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України... — С. 4; 17, 18.

N. Bielichkova

**IMPROVING THE MECHANISMS OF STATE ASSISTANCE
TO THE DEVELOPMENT OF COMPETITIVENESS OF AGROINDUSTRIAL
COMPLEX IN UKRAINE IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION**

The article analyses normative provisions of the Association Agreement between Ukraine and the European Union relative to the trade of agricultural products from the point of view of their influence on the competitiveness of agroindustrial complex of Ukraine. The advantages and possible risks from the use of respective provisions of the Agreement to the development of competitiveness of the sector are revealed and the measures of state policy to stimulate diversification in the export of agricultural products of Ukraine under the conditions of the abovementioned Agreement are suggested.

Key words: export of agricultural products, diversification of export, association agreement, competitiveness of the sector, food industry, instruments of state support.